MUZEUM NARODOWE W WARSZAWIE

WYSTAWA
DOKUMENTÓW I PAMIĄTEK

CHOPIN

EXPOSITION
DES DOCUMENTS ET DES SOUVENIRS

MUSÉE NATIONAL A VARSOVIE

57

KATALOG

I WYSTAWY DOKUMENTÓW I PAMIĄTEK CHOPINOWSKICH

ZORGANIZOWANEJ PRZEZ

WARSZAWSKIE TOWARZYSTWO MUZYCZNE
I
MUZEUM NARODOWE W WARSZAWIE

MARZEC — KWIECIEŃ 1932

CATALOGUE

DE LA

I EXPOSITION DES DOCUMENTS ET DES SOUVENIRS DE CHOPIN

ORGANISÉE PAR

LA SOCIÉTÉ DE MUSIQUE DE VARSOVIE
ET
LE MUSÉE NATIONAL A VARSOVIE

MARS — AVRIL 1932

Instytut Fryderyka Chopina
5.

KATALOG WYDANY NAKŁADEM KOMITETU II MIĘDZYNARODOWEGO KONKURSU IM. CHOPINA W WARSZAWIE

EKSPONATY ZEBRAŁ I SKATALOGOWAŁ
LEOPOLD BINENTAL, PROF. WYŻ. SZKOŁY
MUZYCZNEJ IM. CHOPINA W WARSZAWIE

Str.

Wstęp 3
Spis eksponatów 11

CATALOGUE EDITÉ PAR LE COMITÉ DU II CONCOURS INTERNATIONAL CHOPIN A VARSOVIE

LES PIÉCES EXPOSÉES ONT ÉTÉ REUNIES
ET CATALOGUÉES PAR LEOPOLD BINENTAL
PROF. A L'ECOLE SUPERIEURE DE MUSIQUE
CHOPIN A VARSOVIE.

Page.

Avant-propos 23
Liste des objets exposés 31

5
Narodowy Instytut Fryderyka Chopina

sygn. 5
akc. Bx/1246

Narodowy Instytut Fryderyka Chopina Biblioteka

FRYDERYK CHOPIN
1810 — 1849
malował Miroszewski — par Miroszewski

Dokumenty, dotyczące życia i sztuki wielkiego twórcy, oraz pamiątki w spuściźnie po nim pozostawione ludzkości, to prawdziwe skarby, któremi potomność się szczyci, których chroni sumiennie przed zagładą.

Wielbiciele tego życia i tej sztuki są w nich rozkochani, a ci, którzy dążą do wskrzeszenia i utrwalenia w sercach i umysłach postaci człowieczej i artystycznej twórcy umiłowanego, spoglądają na takie dokumenty i pamiątki z wiarą, że kryją one odpowiedź prawdziwą i zwięzłą na niejedną zagadkę, wylęgającą się raz po raz w ich duszy, że ujrzą w nich przy wnikliwości spojrzenia i umiejętności patrzenia słowa sezamowe, dozwalające im na przebycie zawartych bram tajemniczego państwa twórcy.

W miarę tężenia sztuki wielkiego artysty, w miarę coraz bliższego i trwalszego przyswajania jej sobie przez ludzkość, przedmioty, które są żywem świadectwem ziemskiej pielgrzymki wyróżnionego człowieka, nabierają specyficznej atrakcyjności, przybierają na sile, urok rzucającej.

Tak się dzieje właśnie wówczas, kiedy mamy przed oczami coś, czego dotknęła się ręka Fryderyka Chopina, co stanowi zobrazowanie jego oblicza, kiedy mamy przed sobą materjał, na którym została przez niego jego sztuka uwieczniona, materjał na którym utrwaliło się jego uczucie, niepokój, radość, kierunek jego myśli, zdarzenia życiowe...

Tak się więc dzieje, kiedy jesteśmy w kontakcie z autografami muzycznemi Chopina, z listami, pisanemi jego ręką, kiedy mamy przed sobą portrety mistrza, rozmaite po nim pamiątki — dokumenty, nie bacząc nawet na to, że może

większość tych wszystkich przedmiotów nieraz była cytowana, omawiana lub wskazywana przez entuzjastów i badaczów w licznych opisach jego życia, w pracach analitycznych, oświetlających rodzaj jego sztuki.

I oto odczuwamy przyspieszony oddech, kiedy patrzymy na pismo chopinowskie, wprawną ręką rzucone na papier, tworzące drobne, jasne, subtelnie zarysowane figurki nutowe, lub na autograf listu Chopina, gdzie najczęściej każdy skrawek papieru, do ostatniego niemal milimetra gęstem, ścisłem pismem został wypełniony, kiedy wzrok nasz utkwimy w oczach Chopina, malowanych przez tych, na których oczy te spoglądały. Odczuwamy ten sam niepokój jeszcze, dotykając przedmiotu, który nam przypomina o zdolnościach i talentach Chopina, o sprawach jego codziennych.

Rzadko się zdarza, aby tyle zachowało się przedmiotów, dotyczących genjalnego twórcy, co w tym przypadku, przedmiotów, które po zsumowaniu ogólnem stanowiłyby materjał tak brzemienny w ślady uczuć, w zobrazowanie stanu umysłu twórcy.

Wszystkie te przedmioty są — z natury rzeczy — podwójnie drogocenne, jako zabytki o charakterze kolekcyjnym, godzące w nasz afekt, jako zabytki o znamionach dowodowych, przeznaczone dla badań rzeczowych.

Gdzież się znajdują te wszystkie najcenniejsze przedmioty, mówiące nam o istocie sztuki i życia Fryderyka Chopina?

Głównym zbiornikiem dokumentów, dotyczących życia Chopina, jest jego ojczyzna, a w szczególności Warszawa, w okolicach której Chopin spojrzał po raz pierwszy na świat, Warszawa, w której duch jego się kształtował, w której murach dokonała się tajemnica: powstanie Fryderyka Chopina, genjusza.

I nietylko stolica Polski stała się posiadaczką pamiątek— dokumentów chopinowskich z czasów jego tam dwudziestoletniego pobytu, ale i z drugiego okresu życia Chopina, które to życie miało, zrządzeniem losu, trwać na obczyźnie, a głównie w Paryżu i tam się dokonać.

Że materjał ikonograficzny z czasów dziecinnych i młodzieńczych Chopina jest w Warszawie, to rzecz naturalna,

dziwnem natomiast wydać się może napozór, iż życie Chopina, pędzone zdala od swej ojczyzny, znalazło odblask w dokumentach, będących obecnie właśnie w tem mieście.

Rzecz przypadku? nie. Bo miasto to było jego umiłowanem przez całe życie miejscem, do którego cała istota duszy w swej tęsknocie się zwracała, gdzie znaleźć można było oddźwięk dla strapień i udręki wewnętrznej. Chopina myśli biegły ku Warszawie w nadziei, że tą drogą uda mu się spokój osiągnąć. Marzył o niej, jak żeglarz, gnany przez wichurę, marzy o wytchnieniu w cichej przystani.

Do Warszawy również — w chwilach szczęśliwych, w chwilach dobrego humoru, w przystępie ochoty do niczem nieskrępowanej gawędy — szły myśli beztroskie, okraszone swoistym dowcipem. Szły swobodnie, bo wypowiadane w mowie ojczystej.

W ten sposób gromadziła się w Warszawie z biegiem lat korespondencja Fryderyka Chopina, adresowana do jego rodziny, do jego „ukochanej mameczki“, umiłowanej przez niego siostry, Ludwiki Jędrzejewiczowej, jak również korespondencja, adresowana do warszawskich przyjaciół.

Nietylko, zresztą, przechowały się w stolicy Polski po dzień dzisiejszy listy Fryderyka Chopina, ale i dużo odpowiedzi na nie ze strony adresatów, oraz przebogaty materjał korespondencyjny przyjaciół i znajomych Chopina, z okresu paryskiego.

Istnienie tej korespondencji w naszej stolicy, zawdzięczać należy przedewszystkiem samemu twórcy: wszystko skrzętnie on gromadził i pieczołowicie przechowywał. Po jego śmierci cały materjał dostał się do Warszawy, do rąk bliskich mu krwią i sercem osób, te zaś, jako drogą relikwję, innym go w spadku przekazali, którzy, aż do dnia dzisiejszego z niezmiennym pietyzmem go chronią.

Zawdzięczając p. Marji Ciechomskiej, wnuczce siostry Chopina, Ludwiki, głównej kustoszce skarbu chopinowskiego (zawierającego nietylko omawianą korespondencję, ale i bardzo wiele dokumentów i pamiątek z pierwszego i drugiego okresu życia Chopina), mógł on być podany do ogólnej wiadomości

na początku w. XX w znanej pracy Mieczysława Karłowicza: „Niewydane dotychczas pamiątki po Chopinie".

Praca Karłowicza była rewelacją dla świata specjalistów, prawdziwem doprodziejstwem dla późniejszych badaczów życia Chopina — wykorzystywali ją oni dla celów naukowych sumiennie, a wielu z nich, zarówno polaków, jak i cudzoziemców, z wielką korzyścią dla sprawy przedsięwziętej.

Zbiór p. Ciechomskiej jakościowo i ilościowo jest tak niezwykły, że chociażby w krótkości, w ogólnych zarysach, należy o istocie jego zawartości tutaj wspomnieć.

Obok pięknej kolekcji listów Chopina do rodziny i rodziny do Chopina zwraca specjalną uwagę dział korespondencji rozmaitych znakomitości ze świata artystycznego do Fryderyka Chopina. Wymieńmy dla przykładu: listy Berlioza, Eugenjusza Delacroix, Liszta, Halevy'ego, Meyerbeera, Kalkbrennera, Moshelesa, Ferdynanda Hillera, Augusta Franchomme'a, Sainte-Beuve'a, Karola Lipińskiego... Bije z ich listów uwielbienie dla sztuki Chopina, szacunek i przyjaźń dla jego osoby. Dokładne przeniknięcie treści tych listów staje się już dostateczną podstawą dla wysunięcia wniosków konkretnych, zmierzających do wyznaczenia właściwego miejsca Chopinowi w galerji wielkich ludzi jego czasów.

Drugim działem w omawianej kolekcji warszawskiej, godnym specjalnej uwagi, to dział portretów Fryderyka Chopina i jego całej rodziny. Większość z nich znamy dobrze, niema bowiem ani jednej prawie biografji Chopina, ogłoszonej drukiem — niezależnie od języka — po ukazaniu się wspomnianej książki Karłowicza, któraby nie korzystała w lwiej części z ogłoszonego przez niego materjału portretowego.

Pomiędzy pamiątkami z lat jego dziecinnych i młodzieńczych są tam oznaki jego zdolności rysunkowych, widome dowody jego obyczajności i pilności w szkole. O tych ostatnich świadczy napis na nagrodzie, otrzymanej przez 14-stoletniego Chopina: „Moribus et diligentiae Frederici Chopin in examine publico Licei Varsaviensis die 24 Julii 1824".

Jest też dokument rzadki, o specyficznej oryginalności — wyziera z niego oblicze Chopina, jako pedagoga. Są to ćwi-

czenia fortepianowe; Chopin miał je przesłać swej siostrzenicy, Ludwice, córce Ludwiki Jędrzejewiczowej. Rękopis Chopina zawiera szczegółowo przez niego opalcowane gamy w h-dur i pasaże akordu septymowego zmniejszonego. U góry autografu Chopin daje następującą wskazówkę: „Łokieć w równi z białemi klawiszami, ręką ani ku lewej ani ku prawej stronie".

Po tem pospiesznem omówieniu zawartości zbioru, będącego w rękach rodziny Chopina, przejdźmy do zbiorów publicznych warszawskich, w których przedmioty chopinowskie się znajdują.

Pośród nich na jedno z czołowych miejsc wysuwa się Archiwum Oświecenia Publicznego. Jest tam jeden dokument wielkiej wagi. Stanowi on cząstkę raportu warszawskiej Szkoły Głównej Muzyki, którą Fryderyk Chopin ukończył w r. 1829, na rok więc przed bezpowrotnym swym wyjazdem z kraju rodzinnego.

Na ostatniej stronie tego raportu — w rubryce uczniów, będących w Szkole trzy lata, czytamy: „Chopin Fryderyk szczególna zdatność, genjusz muzyczny i t. d." Słowa te, to jakby wieniec laurowy, na czoło artysty wyzwolonego nałożony. Józef Elsner napisał je na wieczną rzeczy pamiątkę nietylko w imieniu własnem, ale całego świata muzycznego Warszawy z przed stu laty, boć przecie Elsner nie był jedynie profesorem kompozycji, ale rektorem Szkoły Głównej Muzyki, a poza tem muzykiem, przodującym na terenie ówczesnej Warszawy. Dorzucenie przez Elsnera do słów: „genjusz muzyczny" krótkiego „i t. d.", każe się nam domyślać, że Elsner pragnąłby szeroko rozpisać się nad istotą genjuszu swego ukochanego ucznia, nad niepowszednością tego genjuszu, urzędowy jednak charakter raportu, przeznaczonego dla Komisji Rządowej Min. W. R. i O. P., stanowił w tem przeszkodę.

I w Muzeum Narodowem nie wiele jest przedmiotów, Chopina dotyczących. Ale tutaj specjalne wzruszenie nas ogarnia — stoimy przed czemś, co dotknęło jego szlachetnej głowy, przed czemś, co utrwaliło wyraz jego twarzy, nie reagującej już na sprawy tego świata. Leży przed nami ne-

gatyw i pozytyw maski pośmiertnej Chopina, zdjętej przez Clésingera dla rodziny Fryderyka, a oddanej w żałobnym pokoju na Place Vendôme w ręce siostry zmarłego, Ludwiki. Spoczywa maska na fortepianie, któremu Fryderyk Chopin powierzył ongi po raz ostatni tajemnice swojej duszy natchnionej.

O ostatnich chwilach Chopina opowiada nam rodak Chopina, malarz Teofil Kwiatkowski, w dwóch kompozycjach. Obydwie znajdują się w Warszawskiem Towarzystwie Muzycznem. Na jednej z nich (akwareli) Chopin spoczywa na łożu śmierci. Druga — obraz olejny na desce — wyobraża Chopina chorego. Otaczają go cztery osoby: jego siostra, Ludwika, Marcelina ks. Czartoryska, jego przyjaciel, Wojciech Grzymała i autor obrazu.

Poza bardzo dużą ilością podobizn Chopina, robionych przez Kwiatkowskiego, (podobizn zresztą o charakterze pewnego szematu w ujęciu kompozycyjnem i kolorystycznem) posiada Warsz. Tow. Muzyczne portret pędzla Antoniego Kolberga. Malował Chopina Kolberg w r. 1848-ym. Z całem zaufaniem możemy się tu odnieść do malarza, przychwycił on bowiem prawdę wyrazu i rysów twarzy mistrza. Wystarczy porównać uwiecznione przez polskiego malarza oblicze Fryderyka Chopina z jednym z dochowanych dagerotypów, wyobrażających go w ujęciu $^3/_4$ (fotografja ta znajduje się nie w Polsce), aby upewnić się w tem należycie.

W zbiorach T-wa Muz. natykamy się nadto na materjał chopinowski, rzucający światło jasne na postać genjalnego kompozytora za pośrednictwem przedmiotów wielogatunkowych. I oto znowu mamy tutaj do czynienia z pamiątkami rodzinnemi, osobistemi Fryderyka, jego korespondencją.

Oglądamy dalej. Tutaj różaniec matki Fryderyka, tam jego metronom, gdzieindziej znowu jego rysunki z lat dziecinnych, podręcznik harmonji, z którego pierwsze wiadomości teoretyczne czerpał, „Historja Święta“ z własnym podpisem psotnego chłopca: „Fryderyk Chochochochochopin“.

W poszukiwaniu żywych dowodów swawoli, dowcipu, wesołości, a poza tem ostrości sądu, autokontroli, poważ-

nych skłonności estetyczno-artystycznych, silnych uczuć patrjotycznych Chopina młodzieńca kierujmy się do Archiwum Akt Dawnych.

Trzynaście listów Chopina do jego przyjaciela Jana Białobłockiego powiedzą nam wiele o tem wszystkiem, co zresztą przez całe życie twórcy przetrwało, jeno się z biegiem lat pogłębiło w swej treści i ukształtowało w swej formie.

Nie kończy się na tem wszystkiem bogactwo warszawskiego posiadania dokumentów i pamiątek chopinowskich. Część tego bogactwa znajduje się u osób prywatnych. Natkniemy się u nich na pierwszorzędnej wartości przedmioty. Znowu listy Chopina z różnych epok jego życia, m. innemi rzadkość: list francuski, w którym prosi adresatkę o wybaczenie mu stylu—„Pardonnez mon style. Le style c'est l'homme — Mon style est bien bête“. Dalej: list Chopina najbardziej drobiazgowo omawiający podróż artystyczną w Anglji w r. 1848-ym. Korespondencja z Fontaną, Elsnerem, Wojciechowskim lub listy Berlioza, Delacroix, Schumanna, Mendelssohna do Chopina.

Nie brak też u tych kolekcjonerów podobizn twórcy, pamiątek, dotyczących jego pierwszego występu paryskiego, rysunku, wyobrażającego salon w jego ostatniem mieszkaniu paryskiem... zawiadomienia o mającem nastąpić odprowadzeniu Chopina na miejsce ostatniego spoczynku.

W odróżnieniu od istnienia w Warszawie jedynego w swoim rodzaju — jak to widać ze wszystkiego, co dotychczas było powiedziane — zbioru dokumentów i pamiątek wielkiego artysty, posiada rodzinne miasto Chopina stosunkowo bardzo mało autografów nutowych.

W tej dziedzinie należy się zatrzymać przedewszystkiem na kolekcji Dyrekcji Państwowych Zbiorów Sztuki. Autografy Chopina tam zgromadzone dotyczą pewnej określonej epoki jego twórczości, wiążą się z osobą umiłowaną przez Fryderyka, z Marją Wodzińską.

Pisane były w chwilach zakochania, nie wszystkie jednak wówczas zrodziły się w jego umyśle, niektóre z nich pamiętały czasy o kilka lat wcześniejsze.

Jest tam więc autograf walca as-dur, op. 69, autograf etudy f-mol, op. 25, etudy as-dur, op. 25, szeregu pieśni, nokturn cis-mol.

Są też dwie karteczki, równej wielkości; na jednej — rzucony na papier początek nokturnu es-dur, op. 9.

Dziwnem się wydaje napozór ubóstwo posiadania w Warszawie rękopisów mistrza. Jest ono jednak całkiem usprawiedliwione. Bo, chociaż Chopin opuszczając rodzinne miasto, miał już w swej walizie podróżnej niejedno dzieło gotowe (w tem obydwa koncerty), a jeszcze więcej w koncepcji już zrodzonych, czas na popularyzowanie ich drukiem miał nadejść dopiero później. Zwracał się Chopin już wówczas, jako znakomitość przez wielki świat artystyczny uznana i należycie oceniona, do najpierwszych wydawców europejskich owego czasu. To też w archiwach tych firm w pierwszej linji może wielbiciel i badacz sztuki chopinowskiej na nie natrafić.

LEOPOLD BINENTAL.

PORTRETY, OBRAZY I RYSUNKI

1. CHOPIN w wieku młodzieńczym. Portret ol. na płótnie Miroszewskiego. (Zob. reprodukcję).
2. CHOPIN. Portret ol. na pł. Ant. Kolberga z 1848 r.
3. CHOPIN. Portrecik ołówkowy George Sand.
4. CHOPIN. Portrecik miniaturowy. Medaljon gipsowy Bovy'ego.
5. CHOPIN. Medaljon bronzowy Bovy'ego z 1837 r.
6. CHOPIN. Kamea w agacie Islera.
7. CHOPIN. Litografja Marji Wodzińskiej z jej własnoręczną dedykacją dla rodziców Chopina.
8. CHOPIN. Autolitografja Leona Wyczółkowskiego według portretu ol. Eug. Delacroix.
9. CHOPIN. Kopja portretu Ary Scheffera.
10. CHOPIN. Rzeźba w marmurze Jakóba Tatarkiewicza z 1850 r.
11. CHOPIN na łożu śmierci. Rysunek ołówkowy Kwiatkowskiego.
12. CHOPIN na łożu śmierci. Akwarela Kwiatkowskiego.
13. CHOPIN. Maska pośmiertna. (Zob. reprodukcję).
14. „CHOPINA OSTATNIE CHWILE". Obraz olejny na drzewie Kwiatkowskiego, wyobraż. Chopina; jego siostrę, Ludwikę; Marcelinę Ks. Czartoryską; Wojciecha Grzymałę i Kwiatkowskiego.

15. CHOPINA RODZICE. Rysunek ołówkowy. Autor nieznany.
16. CHOPINOWA JUSTYNA Z KRZYŻANOWSKICH, matka Fryderyka. Portret ol. na pł. Miroszewskiego.
17. CHOPIN MIKOŁAJ, ojciec Fryderyka. Portret ol. na pł. Miroszewskiego.
18. JĘDRZEJEWICZOWA LUDWIKA, siostra Fryderyka. Portret ol. na pł. Miroszewskiego.
19. BARCIŃSKA IZABELA, siostra Fryderyka. Portret ol. na pł. Miroszewskiego.
20. CHOPINÓWNA EMILJA, siostra Fryderyka. Portret — miniatura współczesna. Autor nieznany.
21. ŻYWNY WOJCIECH, nauczyciel Chopina. Portret ol. na pł. Miroszewskiego.
22. ELSNER JÓZEF, nauczyciel Chopina. Lit. Józefa Sonntaga.
23. ELSNER JÓZEF. W litogr. hr. Al. Chodkiewicza.
24. ELSNER JÓZEF. Medal srebrny Józefa Mainerta (syna).
25. WODZIŃSKA MARJA. Autoportret ołówkowy.
26. POTOCKA DELFINA. Miniatura współczesna. Autor nieznany.
27. GEORGE SAND. Sztychował Calamatta. Paryż 1837.
28. SALON CHOPINÓW w Warszawie w Pałacu Krasińskich (Krak. Przedmieście 5). Akwarela Antoniego Kolberga.
29. SALON CHOPINÓW. Szkic Kolberga do poprzedniej akwareli z 1832 r.
30. SALON FR. CHOPINA w jego ostatniem mieszkaniu paryskiem. Akwarela Kwiatkowskiego(?)
31 — 36. CHOPIN FRYDERYK. Własnoręczne rysunki: 3 karykatury; 2 kartki w sztambuchu z 1821 r.; pejzaż.
37. KWIATKOWSKI TEOFIL. „Polonez Chopina“ Akwarela.

38. CHOPIN w otoczeniu współczesnych pianistów. Lit. № 2 „Galerie de la Gazette Musicale”.
39. SAND GEORGE. Martwa natura. Akwarela z 1841 r.

Ze zb. Marji Ciechomskiej — №№ 1, 3, 4, 6, 7, 16 — 21, 28, 31 — 33.

Ze zb. Warsz. Tow. Muzycznego — №№ 2, 9, 10, 12, 14, 27, 29, 34, 35, 38.

Ze zb. Leopolda Binentala — №№ 5, 11, 15, 30, 36, 39.

Ze zb. Stanisława Meyera — № 8.

Ze zb. Muzeum Narodowego — №№ 13, 22 — 24.

Z Dyrekcji Państw. Zbiorów Sztuki — № 25.

Ze zb. Muz. Wojska — № 26.

Ze zb. Dominika Witke-Jeżewskiego — № 37.

RĘKOPISY I DRUKI NUTOWE

AUTOGRAFY CHOPINA:

40. POLONEZ AS-DUR, SKOMPONOWANY W 1821 r. (dedyk. A. Żywnemu).
41. MAZUREK AS-DUR, OP. 24.
42. „GRANDE VALSE BRILLANTE“ AS-DUR, OP. 34 № 1.
43. WALC AS-DUR, OP. 69 № 1.
44. ETUDA AS-DUR, OP. 25 № 1.
45. ETUDA F-MOL, OP. 25 № 2.
46. NOKTURN CIS-MOL.
47 — 57. 11 PIEŚNI, OP. 74: „ŻYCZENIE“; „POSEŁ“; „GDZIE LUBI”; „HULANKA“; „PIOSNKA LITEWSKA“; „WOJAK“; „PRECZ Z MOICH OCZU“; „CZARY”; „PIERŚCIEŃ“; „WIOSNA“; „PIESZCZOTKA“ (szkic).
58. NOKTURN ES-DUR, OP. 9 (kilka taktów początkowych).
59. ĆWICZENIA FORTEPIANOWE (gamy i pasaże).

PIERWODRUKI:

60. POLONEZ, SKOMPONOWANY PRZEZ OŚMIOLETNIEGO CHOPINA — wyd. w Warszawie.
61. RONDO C-MOL, OP. 1 — wyd. w Warszawie u Brzeziny w 1825 r.
62. RONDO A LA MAZUR F-DUR, OP. 5 — wyd. w Warszawie u Brzeziny.
63. „GRANDE POLONAISE BRILLANTE" ES-DUR, OP. 22 — wyd. w Paryżu u Schlesingera. Z WŁASNOR. DEDYK. CHOPINA DLA M. WODZIŃSKIEJ.
64. „GRANDE VALSE BRILLANTE" ES-DUR, OP. 16 — wyd. w Paryżu u Schlesingera. Z WŁASNOR. DEDYK. CHOPINA DLA M. WODZIŃSKIEJ.
65. AUTOGRAF MENDELSSOHNA: trzygłosowy kanon, GŁOS BASU CHOPINOWSKI.

Ze zb. Warsz. Tow. Muzycznego — № № 40 — 42.

Z Dyrekcji Państw. Zbiorów Sztuki — № № 43 — 55, 58, 63, 64.

Ze zb. Marji Ciechomskiej — № № 59, 60, 65.

Ze zb. Romana Ziffera — № № 61, 62.

Ze zb. Leopolda bar. Kronenberga — № 56.

Ze zb. Tadeusza Zeleńskiego-Boy'a — № 57.

KORESPONDENCJA

AUTOGRAFY CHOPINA:

66 — 80. LISTY DO RODZINY: **10/IX 1832,** Paryż; **16/VIII 1835,** Karlsbad (pisany wspólnie z ojcem Fryderyka); **18/IX 1844,** Nohant (pisany wspólnie z George Sand); **31/IX 1844,** Nohant; **20/VII 1845,** Nohant, **1/X 1845,** Nohant; **12/XII 1845,** Paryż; **11/X 1846,** Nohant; **19/IV 1847,** Paryż; **8/VI 1847,** Paryż (z kopertą); Boże Narodzenie **1847,** Paryż; **10/II 1848,** Paryż; **11/II 1848,** Paryż; **25/VI 1849,** Paryż; **19/VIII 1848** (pisany w Anglji, na kopercie stempel paryski).

Ze zb. Marji Ciechomskiej — № № 66 — 79.

Ze zb. Łeopolda Binentala — № 80.

LISTY DO PRZYJACIÓŁ:

81 — 93. DO JANA BIAŁOBŁOCKIEGO: Koniec lata **1824** lub **1825,** Sokołowo; **8/VII 1825,** Warszawa; **27/VII 1825,** Warszawa; **8/IX 1825,** Warszawa; **30/X 1825,** Warszawa; Listopad **1825,** Warszawa (z dopiskiem A. Żywnego); **24/XII 1825,** Żelazowa Wola; **12/II 1826,** Warszawa; **15/V 1826,** Warszawa; Czerwiec **1826,** Warszawa; **2/XI 1826,** Warszawa; **8/I 1827,** Warszawa; **14/III 1827,** Warszawa.

94 — 96. DO JANA MATUSZYŃSKIEGO: **1825,** Szafarnia; **22/XI 1830,** Wiedeń; Boże Narodzenie **1830,** Wiedeń.

97. DO WILHELMA KOLBERGA: **18/VIII 1826,** Reinertz.

98. DO KUMELSKIEGO: **18/IX 1831,** Paryż.

99 — 100. DO JÓZEFA ELSNERA: **14/XII 1831,** Paryż; **8/XI 1842,** Paryż.

101. DO TOMASZA NIDECKIEGO: **25/I 1833,** Paryż.

102 — 108. DO JULJANA FONTANY: 1 połowa **1836,** Paryż; **2/III 1839,** Marsylja; Marzec **1839,** Marsylja; **25/IX 1839,** Nohant; Listopad **1841,** Nohant; dwa bilety wizytowe.

109. DO FELIKSA WODZIŃSKIEGO: **18/VII 1834,** Paryż.

110. DO LUDWIKA NORBLINA: Styczeń **1848,** Paryż.

111. DO SOLANGE CLESINGER: **30/VI 1848,** Londyn.

Ze zb. Archiwum Akt Dawnych — № № 81 — 93.

Ze zb. Włodzimierza ks. Czetwertyńskiego — № № 94, 95.

Z Dyrekcji Państw. Zbiorów Sztuki — № № 96, 100, 109.

INSTYTUT FRYDERYKA CHOPINA BIBLIOTEKA

Ze zb. Warsz. Tow. Muzycznego — № № 97, 101 — 104, 107, 108, 110.

Ze zb. Ferdynanda Hoesicka — № 98.

Ze zb. Leopolda Binentala — № № 99, 106.

Ze zb. Juljana Tuwima — № 105.

Ze zb. Leopolda bar. Kronenberga — № 111.

Wszystkie listy Chopina pisane są w języku polskim, za wyjątkiem listu, oznacz. № 111, pis. w jęz. francuskim.

LISTY RODZINY CHOPINA:

112 — 116. OJCA DO FRYDERYKA Z DOPISKAMI SIÓSTR, IZABELI I LUDWIKI: **27/XI 1831,** Warszawa; **7/XI 1834,** Warszawa; **9/V 1836,** Warszawa (z dopisk. Ant. Barcińskiego); **16/X 1842,** Warszawa; **14/IX 1835,** Karlsbad (pis. wyłącznie przez ojca).

117 — 122. MATKI DO FRYDERYKA — wszystkie bez daty; 3 z nich pochodzą z **1837** r., **1845** r., **1848** r. — pis. z Warszawy.

123. IZABELI I ANTONIEGO BARCIŃSKICH DO FRYDERYKA. **1844** r. Warszawa.

124. MATKI I SIÓSTR CHOPINA DO JULJANA FONTANY. **16/VII 1853,** Warszawa.

Ze zb. Marji Ciechomskiej — № № 112 — 124.

Listy ojca Chopina pisane są w jęz. polskim i francuskim.

LISTY ROZMAITYCH OSÓB DO CHOPINA:

125 — 175. Hrabiny D'AGOULT M. (2 listy), bez daty; ARTOT AL. **10/V 1842,** Moskwa; BEMA JÓZ., jenerała. **5/XII 1835,** Paryż; BERLIOZA H. (2 l.), b. d., Paryż; CLESINGER A. (2 l), b. d., Paryż; b. d., Rouen; CLESINGER SOLANGE (5 l.) **1847,** La Châtre, **9/XI 1847,** La Châtre; **1847,** Besançon; b. d. i miejsca, **13/V 1849,** Lavardac; DE CUSTINE AL. (2 l.), b. d. i m.; Księstwa CZARTORYSKICH (zaproszenie),

8/XII 1846; DELACROIX EUG. (6 l.), b. d. i m.; FETISA, Styczeń **1834,** Paryż; FRANCHOMME'a AUG., b. d. i m.; hrabiny GAINSBOROUGH, Maj **1848,** b. m.; HALEVY J., b. d. i. m.; HILLERA F. (3 l.), **9/VII 1835,** Bern; **30/V 1836,** Frankfurt; b. d. i m.; KALKBRENNERA F. (2 l.), listopad **1842,** Paryż; **25/X 1845,** Paryż; LIPIŃSKIEGO KAR., **26/VIII 1844,** Drezno; LISZTA F., **26/II 1843,** Poznań; MENDELSSOHNA F. (list z dopiskami R. SCHUMANNA), **28/III 1836,** Lipsk; MEYERBEERA J., b. d., Paryż; hr. DE MORIOLLES, **26/XI 1831,** Paris; MOSCHELESA Ign., **3/V 1848,** Lipsk; księstwa DE NOAILLES, b. d., Paryż; księżnej DE NOAILLES, b. d., Paryż; POTOCKIEJ DELFINY, **1849,** b. m.; ks. RADZIWIŁŁA ANT., **4/XI 1829,** Antonin; SAND GEORGE, czerwiec **1844,** Nohant; SAINTE-BEUVE'A, b. d. i m.; SCHUMANNA R., **8/IX 1836,** Lipsk; księżnej SUTHERLAND (5 l.), **11/V 1848,** Stafford House; b. d., Stafford House; WODZIŃSKIEJ MARJI (3 l.), wrzesień **1835,** Drezno; pocz. października **1836,** Drezno (pis. wspólnie z matką Marji); b. d. i m.; lorda TORPHICHEN (2 l.), **14/VII 1848,** Calder House; **25/VIII 1848,** Calder House.

Ze Zb. Marji Ciechomskiej wszystkie listy, za wyjątkiem 5-iu: Berlioza, Delacroix, Liszta, Mendelssohna i Schumanna, które pochodzą

Ze zb. Leopolda Binentala.

LISTY UCZENIC CHOPINA DO NIEGO

176 — 190. Ks. DE BEAUVAU L.; CZARTORYSKIEJ MARCELINY, **8/X 1847,** Londyn; ks. CZERNISZEW El.; mark. DE DALMATIE; bar. D'ESTE; hr. FURSTENSTEIN A.; GAVARD El.; DE BROGLIE hr. HAUSSONVILLE L.; KALERGI M.; DE LOBAU K.; MÜLLER Fr. (2 l.): **14/XI 1841,** Wiedeń; **21/XII 1841,** Wiedeń; PLANAT DE LA FAY F.; bar. DE ROTH-

SCHILD Ch., **1/V 1842,** b. m.; ks. SOUTZO, Kat.
Ze zb. Marji Ciechomskiej — № № 176 — 190.

LISTY DO SIOSTRY CHOPINA, LUDWIKI

191 — 202. **12** listów GEORGE SAND, pisan. między r. **1844** a **1849.** 11 z nich — b. d. i m.; ostatni, z **1849** r.: **1/IX,** Nohant.

203. List FR. LISZTA. **14/XI 1849.** Pilzno.

204. List EUG. DELACROIX. **2/XI 1849.** Paryż.

205. List JANE STIRLING. **25/V 1850.** Paryż.
Ze zb. Marji Ciechomskiej — № № 191 — 205.

VARIA

206. AKT ŚLUBNY RODZICÓW CHOPINA (fotogr. oryginału).

207. METRYKA CHRZTU FRYDERYKA CHOPINA (fotogr. oryginału).

208 — 209. DOM, W KTÓRYM URODZIŁ SIĘ CHOPIN (fotogr. przed odnowieniem i po odnowieniu).

210. ZEGAREK, OFIAROWANY w Warszawie przez Catalani DZIESIĘCIOLETNIEMU CHOPINOWI.

211. HISTORJA STAREGO TESTAMENTU Z WŁASNOR. PODPISAMI CHOPINA.

212. „NAUKA HARMONJI" Z WŁASNOR. PODPISEM CHOPINA.

213. NAGRODA, KTÓRĄ OTRZYMAŁ CHOPIN W LICEUM WARSZAWSKIEM.

214. POWINSZOWANIA DLA OJCA CHOPINA, PODPISANE PRZEZ FRYDERYKA I JEGO SIOSTRY w dniu **17/IV 1825 r.**

215. PROŚBA OJCA CHOPINA O UDZIELENIE ZAPOMOGI RZĄDOWEJ FRYDERYKOWI na wyjazd zagranicę.

216. UZNANIE GENJUSZU CHOPINA PRZEZ ELSNERA (raport warszawskiej Szkoły Głównej Muzyki).

217. PIERWSZY WYSTĘP OPEROWY KONSTANCJI GŁADKOWSKIEJ — afisz Teatru Narodowego z dn. 24/VII 1830 r.

218. „KURJER WARSZAWSKI" z dn. 3/XI 1830 r., DONOSZĄCY O WYJEŹDZIE CHOPINA Z WARSZAWY.

219. PROGRAM I KONCERTU CHOPINA W PARYŻU.

220. „ETUDES DE BEETHOVEN", tłom. przez F. Fetisa, Z WŁASNOR. DEDYK. CHOPINA DLA ELSNERA. 24/VIII 1833, Paryż.

221. AUTOGRAF CHOPINA — na kartce dwa słowa: SOYEZ HEUREUSE (przezn. dla M. Wodzińskiej).

222. „MOJA BIEDA" — słowa, napis. ręką Chopina na ćwiartce napieru, przechow. listy M. Wodzińskiej do Chopina.

223. ZAWIADOMIENIE O POGRZEBIE OJCA CHOPINA.

224. KALENDARZ - NOTATNIK CHOPINA Z 1849 r. Ostatnia notatka zamieszczona jest w dn. 3/X — dwa tygodnie przed śmiercią Chopina,

225. JEDWABNA KOPERTA, znajdująca się w kopercie notatnika (N 224) — zawiera włosy George Sand.

226. PARYSKIE ZAWIADOMIENIE O POGRZEBIE CHOPINA.

227. OSTATNI FORTEPIAN CHOPINA (z jego mieszkania na Place Vendôme).

228. RĘKA CHOPINA — odlew gipsowy.

229. METRONOM CHOPINA.

230. KRZESEŁKO CHOPINA Z PRZED FORTEPIANU.

231. TABAKIERKA Z WIDOCZKIEM, WYKON. Z WŁOSÓW CHOPINA przez jego siostrę, Ludwikę.

232. OBRAZEK, wykon. przez Ludwikę, siostrę Chopina, Z WŁOSÓW FRYDERYKA I JEGO CAŁEJ RODZINY.

233. OSTATNI ZEGAREK CHOPINA.

234. ŁYŻKA, WIDELEC i ŁYŻECZKA (srebrne), NALEŻĄCE DO CHOPINA z jego monogramem.

235. PROGRAM KONCERTU Liszta Z UDZIAŁEM CHOPINA, z dn. 9/IV 1836 r.

236—237. DWA BILETY WIZYTOWE CHOPINA.

238. BILET WIZYTOWY LUDWIKI JĘDRZEJEWICZOWEJ, siostry Chopina.

239. RÓŻANIEC, należ. do MATKI CHOPINA, przesł. jej przez George Sand.

240. DAGEROTYP LUDWIKI JĘDRZEJEWICZOWEJ.

241. ZAWIADOMIENIE O NABOŻEŃSTWIE ZA SPOKÓJ DUSZY LUDWIKI JĘDRZEJEWICZOWEJ.

242. POWINSZOWANIE W DNIU IMIENIN MIKOŁAJA CHOPINA OD JEGO UCZNIÓW. 6/XII 1816.

243. „Wiersz do Wielmożnego Mikołaia Choppin“ od uczniów Liceum Warszawskiego. 12/XII 1823 r.

244. POWINSZOWANIE IMIENINOWE LUDWIKI CHOPIN, z lat dziecinnych.

245—248. Trzy powinszowania Emilji, siostry Chopina dla ojca; powinszowanie Emilji Chopinówny dla jej siostry, Ludwiki.

Ze zb. Marji Ciechomskiej — № № 210, 213, 214, 222—225, 231, 233, 234, 236—238, 240—248.

Ze zb. Warsz. Tow. Muzycznego — № № 211, 212, 228, 229, 232, 239.

Ze zb. Arch. Akt Dawnych — № 215.

Ze zb. Arch. Oświecenia Publ. — № 216.

Ze zb. Bibl. Dram. Teatr. Miejskich — № 217.

Ze zb. Bibl. ord. Zamoyskich — № 218.

Ze zb. Leopolda Binentala — № № 219, 226.

Ze zb. Muzeum Narodowego — № № 220, 227, 230.

Z Dyr. Państw. Zbiorów Sztuki — № 221.

Ze zb. Ryszarda Minchejmera — № 235.

249. KSIĄŻKI, DOTYCZĄCE ŻYCIA I TWÓRCZOŚCI CHOPINA — w jęz.: polskim, francuskim, niemieckim, angielskim, włoskim, rosyjskim i t. d. POCZYNAJĄC OD PIERWSZEJ BIOGRAFJI CHOPINA FR. LISZTA DO CHWILI OBECNEJ.

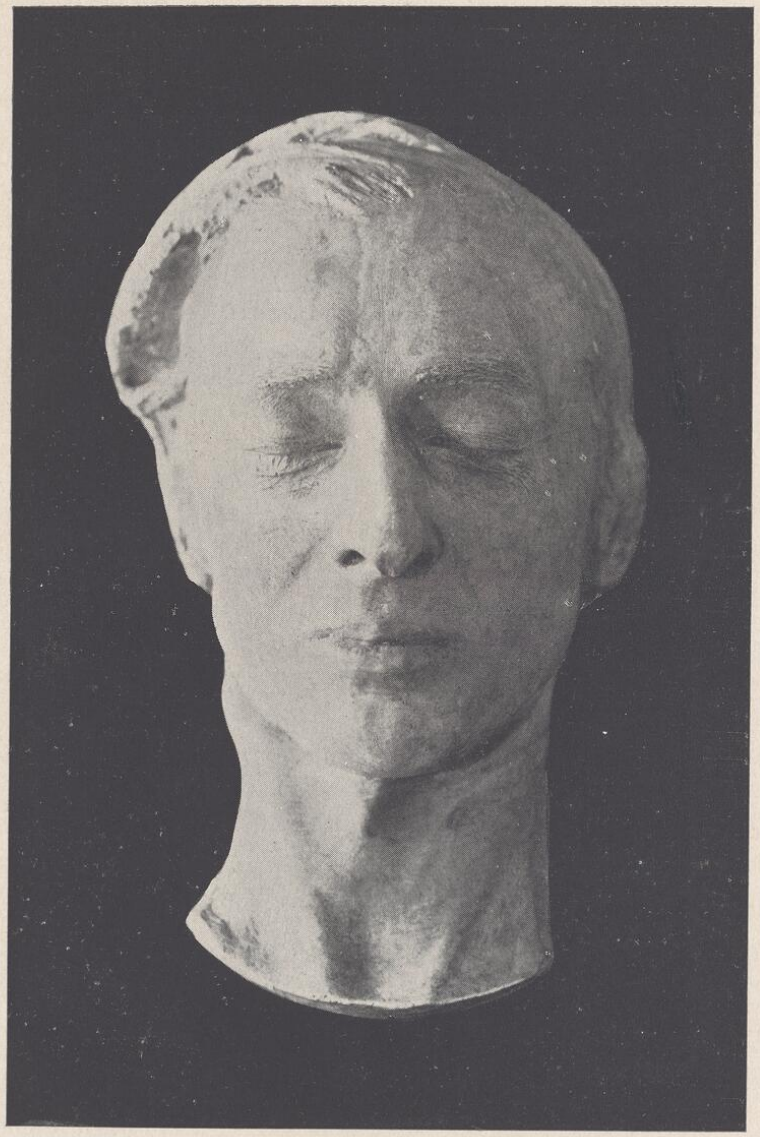
DODATKOWO WPŁYNĘŁY:

250. LIST JÓZEFA ELSNERA DO CHOPINA 14/IX 1834, Warsz.

251. ALBUM-SZKICOWNIK CHOPINA, w którym m. in. znajduje się AUTOGRAF „DZIENNICZKA SZTUTGARCKIEGO“ z r. 1831, pis. po zdobyciu Warszawy przez rosjan.

Z Dyr. Państw. Zb. Sztuki — № 250.

Ze Zb. Zdzisława hr. Grocholskiego — 251.

Maska pośmiertna Chopina — Masque posthume de Chopin

(Extrait de l'article, publié à „la Revue Musicale". Décembre 1931. Paris).

A mesure qu'une grande Oeuvre s'impose à la postérité, les objets qui furent témoins de sa genèse, acquièrent une force d'attraction charmante. Et les admirateurs de l'art et de la vie du grand homme, qui se sont proposé de ressusciter, dans l'esprit de leurs centemporains, sa figure humaine, sont fermement convaincus que les Souvenirs et Documents le concernant livreront, à leurs recherches passionnées, la clef de bien des empires, et leur ouvriront quelque porte du royaume secret du maître.

Lorsqu'il nous arrive d'avoir sous les yeux un portrait que, jadis, Frédéric Chopin regarda, nous croyons être en présence de ce qui participa en quelque sorte à la substance même de sa personnalité. Plus encore lorsque nous avons devant nous ces pages mêmes où sa main immortalise son art, cette matière concrète qui reçut le frémissement de ses sentiments, de ses inquiétudes, de ses joies, le sens de ses pensées et des événements de sa vie.

Il en est ainsi lorsque nous nous arrêtons devant un autographe musical de Chopin, devant une lettre écrite de sa main, devant un portrait représentant ses traits, devant toute sorte de souvenirs et de documents; l'émotion que nous ressentons alors est indépendante du fait que la plupart de ces objets ont pu déjà être cent fois cités, discutés, scrutés par maints admirateurs et chercheurs enthousiastes en maintes monographies, études, ouvrages de toutes sortes, tendant tous à jeter la lumière sur la *façon* de son art.

Avec quelle émotion nous nous penchons sur cette écriture de Chopin, couchée d'une main sûre sur le papier jauni, sur ces signes musicaux si fins, si clairs, si subtils, sur cet autographe d'une de ses lettres où presque toujours la feuille entière jusqu'en ses recoins, jusqu'au dernier millimètre est couverte de son écriture si dense, si serrée! Quel trouble nous envahit quand nos yeux fixent les yeux du maître, ces yeux peints par ceux sur qui ils se posaient. Quelle mélancolique exaltation de toucher aux objets qui nous parlent de ses goûts, de ses habitudes de travail, des menus faits de sa vie de tous les jours.

Il est assez rare qu'un si grand nombre d'objets se rapportant à un grand homme aient été conservés comme c'est le cas pour Chopin, surtout d'objets qui, au total, représentent un bagage aussi important quant aux traces de passions et d'états d'âme.

Tous ces objets ont, de par leur nature, une double valeur: d'abord ils s'adressent à notre sensibilité et à notre imagination. Et puis ce sont les pièces à conviction de toute enquête scientifique ou artistique.

Nous avons donc à faire d'une part à cette curiosité naturelle pour tout ce qui est chose rare, hors du commun, auréolée de mystère, d'autre part à la curiosité plus abstraite de ceux qui aiment mesurer le rayon d'action d'un homme et établir la densité de la vie autour de lui.

Or, où trouver tous ces objets si précieux, ces signes et vestiges de l'art et de la vie de Chopin?

Sans conteste, sa patrie (et, en particulier, Varsovie) en détient le nombre le plus riche. C'est dans le voisinage de cette ville que les yeux de Chopin s'ouvrirent au monde, c'est dans ses murs que son esprit se forma, c'est là que s'accomplit le mystère de la genèse de son génie.

C'est donc là que se trouvent non seulement les documents et souvenirs se rapportant aux vingt années que dura le séjour de Chopin à Varsovie, mais encore la plupart de ceux qui ont trait à la deuxième période de sa vie.

Que l'iconographie datant de son enfance et de sa

jeunesse se trouve à Varsovie, rien de plus naturel; par contre, il peut paraître bizarre à première vue que cette partie de sa vie, passée loin de sa patrie se reflète dans les documents que nous retrouvons dans cette ville.

Hasard? Non. Car Varsovie est toujours restée cet endroit chéri, vers lequel tendait le fond de son âme nostalgique et d'où lui parvenait l'écho de ses chagrins et de ses tourments. Ses pensées volaient vers Varsovie avec cet espoir d'y retrouver la paix intérieure. Il rêvait comme le marin dans la tourment de l'ouragan rêve au repos dans le calme du port.

C'est encore vers Varsovie que s'en allaient, dans ses moments de bonne humeur, ses pensées enjouées et spirituelles, qui, exprimées dans la langue maternelle, jaillissaient à profusion, en bavardages sans frein.

C'est ainsi qu'à Varsovie se sont accumulées les lettres de Frédéric Chopin à sa famille, à sa „maman chérie", sa soeur aimée Louise Jędrzejewicz et à ses amis de Varsovie, ainsi du reste qu'un grand nombre de réponses de ceux-ci, et toute une correspondance avec ses amis et connaissances de la période parisienne.

Le fait que tout ceci se trouve justement à Varsovie, nous le devons tout spécialement à Chopin lui-même, à son assiduité et à sa sollicitude à tout conserver soigneusement et précieusement. Après sa mort, toutes ces lettres allèrent à Varsovie et restèrent entre les mains de ses proches, par le sang et par le coeur; ceux-ci les transmirent, relique très chère, aux leurs et ces derniers les gardent jusqu'à présent avec une piété sans défaillance.

Cette correspondance a pu être publiée au début du xxe siècle grâce à l'ouvrage connu de tous les chopinographes, de Miecislas Karlowicz, le célèbre compositeur polonais. Ouvrage qui doit beaucoup à Mme Marie Ciechomska, (petite fille de Louise Chopin, soeur de Frédéric) conservatrice de maintes reliques de Chopin.

L'ouvrage de Karlowicz fut une révélation pour le monde des spécialistes, un bienfait véritable pour les commentateurs de la vie de Chopin. Ceux-ci l'ont mis à contribution pour

leurs travaux, et nombre d'entre eux, polonais aussi bien qu'étrangers, avec un réel profit.

La collection de M-me Ciechomska, qualité et quantité, est tellement extraordinaire qu'il est impossible de ne pas mentionner ici, ne serait-ce qu'en quelques mots, l'essentiel de son contenu. Nous y trouvons donc, en dehors d'une superbe collection de lettres de Chopin à sa famille et de celle-ci à Chopin, une correspondance très fournie avec diverses sommités du monde artistique, telles que: lettres de Berlioz, Delacroix, Liszt, Halévy, Meyerbeer, Kalkbrenner, Moscheles, Ferdinand Hiller, Auguste Franchomme, Sainte-Beuve, Charles Lipinski... lettres pleines d'admiration pour l'artiste et de respect et d'amitié pour l'homme. Il suffit d'approfondir ces lettres pour tirer des conclusions concrètes quant au rang que doit tenir Chopin parmi les grands hommes de son temps.

Une autre partie, toujours de la même collection varsovienne, mérite une attention spéciale: les portraits de Chopin et de sa famille. La plupart sont universellement connus, puisqu'il n'existe, pour ainsi dire, pas une biographie de l'artiste, éditée en quelque langue que ce soit, ultérieurement à l'apparition du livre de Karlowicz, qui n'ait utilisé en grande partie les portraits publiés par ce dernier.

Parmi les souvenirs de son enfance et de sa jeunesse, nous trouvons des signes de ses aptitudes pour le dessin, des preuves visibles de son application à l'école. Témoin cette mention jointe à un prix décerné au jeune Frédéric, âgé alors de 14 ans: „Moribus et diligentiae Frederici Chopin in examine publico Lycei Varsaviensis die 24 julii 1824".

Il s'y trouve également un document rare, et bien curieux, qui nous montre Chopin comme pédagogue: ce sont des exercices pour piano. Chopin devait les envoyer à sa nièce Louise, fille de Louise Jędrzejewicz. Ce manuscrit présente le doigté de la gamme en si majeur et les passages de l'accord de la septième diminuée. En haut de l'autographe, Chopin donne cette indication générale: *Le coude à la hauteur des touches blanches, la main ni à droite, ni à gauche* (en polonais).

Après avoir présenté succinctement la collection qui se trouve entre les mains de la famille de Chopin, nous passerons aux collections publiques de Varsovie, qui contiennent des objets concernant le maître.

Au premier rang de celles-ci, mentionnons les *Archives d'Instruction publique*. C'est une partie d'un rapport de l'Ecole Supérieure de Musique de Varsovie, que Frédéric Chopin fréquenta jusqu'en 1829, c'est-à-dire un an avant de quitter définitivement son pays natal.

A la dernière page de ce rapport, à la rubrique des élèves, ayant fréquenté l'École trois années, nous lisons:

Chopin Frédéric, *capacités exceptionnelles, génie musical, etc.*

Cette couronne, posée sur le front du jeune artiste, c'est Joseph Elsner qui la tressa. Mais tous les musiciens de Varsovie eussent souscrit à ce certificat. Car Elsner était non seulement professeur de composition, mais encore recteur de l'École Supérieure de Musique et en plus, le musicien, le plus en vue à Varsovie à cette époque. L'„etc.", ajouté par Elsner à son appréciation nous fait supposer que le professeur aurait voulu en dire long sur le caractère propre du génie de son élève préféré, sur le caractère exceptionnel de ce génie, mais que le genre officiel du rapport, adressant à la commission gouvernementale du Ministère de l'Instruction publique ne le lui permettait pas.

Le Musée National ne contient guère plus de documents se rapportant à Chopin. Mais nous y trouvons un objet qui nous émeut tout spécialement, qui fut posé sur son noble visage et qui en fixa cette expression indifférente déjà aux choses de ce monde. C'est le moule, en négatif et positif de son masque pris après sa mort, par Clésinger pour la famille de Frédéric et déposé entre les mains de la soeur du défunt, Louise, dans la chambre mortuaire, place Vendôme. Ce masque repose sur le piano auquel Chopin confia une dernière fois le mystère de son âme inspirée...

Les derniers moments de sa vie nous sont relatés dans deux compositions par son compatriote le peintre Théophile

Kwiatkowski. Ces deux tableaux se trouvent à la Société Musicale de Varsovie. Sur l'un (une aquarelle) Chopin repose sur son lit de mort. Le second est une peinture à l'huile sur bois, représentant Chopin malade, et autour de lui quatre personnes. Sa soeur Luise, Princesse Marceline Czartoryska, son ami Adalbert Grzymala et le peintre lui-même.

En plus d'un très grand nombre de portraits de Chopin, dûs à Kwiatkowski, la Société de Musique de Varsovie possède un portrait dû au pinceau d'Antoine Kolberg. Kolberg peignit Chopin en 1848, Chez ce peintre la ressemblance des traits et la vérité de l'expression est fidèlement sauvegardée: il suffit de comparer ce portrait avec le daguerréotype qui le représente de trois quarts pour s'en rendre compte (ce portrait n'est pas en Pologne).

Dans la collection de la *Société de Musique* de Varsovie, nous découvrons également une multitude d'objets qui nous parlent de Chopin intime, notamment des souvenirs de famille qui appartinrent à Frédéric, ainsi que sa correspondance.

Continuons notre pieuse visite: Ici, un chapelet de la mère de Frédéric, là son porte-monnaie, un métronome, ça et là des croquis dessinés par Chopin enfant, un manuel d'harmonie, où il puisait les rudiments de la théorie, une histoire sainte avec cette inscription d'enfant espiègle: „*Frédéric Chochochochochopin.*

Les *Archives de l'Etat* nous offrent des preuves de la gaîté de Chopin jeune homme, de sa malice, de sa fantaisie et aussi de la justesse de ses jugements, de son „autocriticisme", de son goût du travail artistique, de son patriotisme passionné. Les treize lettres à son ami Jean Bialoblocki, nous en diront long à ce sujet: ces qualités, il les gardera toute sa vie, en les développant, en les approfondissant.

Ce n'est pas tout ce que possède Varsovie en fait de documents et souvenirs. Une bonne partie de ces richesses se trouve entre les mains de particuliers. Nous y verrons des objets de première valeur appartenant à l'iconographie de Chopin: encore des lettres de diverses périodes de sa vie,

entre autres une pièce rare, une lettre en français à Solange Clésinger du 30 juin 1848 dans laquelle il prie le destinataire de lui pardonner son style: „*Pardonnez mon style* (sic). *Le style c'est l'homme. Mon style est bien bête*". Plus loin une lettre contant par le menu son voyage en Angletterre en 1848, puis toute une correspondance avec Fontana, Elsner, Wojciechowski... et des lettres de Berlioz, Delacroix, Schumann, Mendelssohn.

Varsovie, riche, on vient de le constater, d'une collection unique en son genre, de souvenirs et documents, en revanche ne possède qu'assez peu d'autographes musicaux de Chopin. Ici mentionnons, tout d'abord la *Direction des colléctions d'art de l'Etat*. Les autographes qui y sont déposés se rapportent à une époque définie de son activité artistique et ont trait à Marie Wodzinska que Frédéric Chopin aimait alors; toutefois certains furent conçus quelques années plus tot. On y trouve l'autographe de la valse en *la* majeur, op. 69, de l'étude en *fa* mineur, op. 25, et en *la* majeur, op. 25, d'une suite de chants, du nocturne en *do* mineur. On y trouve aussi deux petites cartes, de même grandeur: sur l'une d'elles sont écrites les premières mesures du nocturne en *mi* majeur, op. 89.

La rareté des manuscrits de Chopin à Varsovie peut paraître étonnante au premier abord. Elle est néanmoins facile à expliquer car, si en quittant cette ville, Chopin avait, dans sa valise, plus d'une oeuvre toute prête (ses deux concertos, par exemple) et un nombre encore plus grand d'esquisses déjà notées, l'époque de leur diffusion par l'édition musicale ne devait venir que plus tard. Alors, Chopin, célèbre, et admiré, pouvait s'adresser aux premiers éditeurs de son temps. C'est pourquoi, c'est surtout dans les archives de ces maisons d'édition que l'on trouvera ces autographes.

LEOPOLD BINENTAL.

POTRAITS, TABLEAUX ET DESSINS

1. CHOPIN adolescent par Miroszewski. Toile. (v. reprod.)
2. CHOPIN par Ant. Kolberg. Toile de 1848.
3. CHOPIN par George Sand. Dessin au crayon.
4. CHOPIN. Petit médaillon par Bovy. Platre.
5. CHOPIN. Médaillon par Bovy. Bronze de 1837.
6. CHOPIN. Cameé en agate par Isler.
7. CHOPIN par Marie Wodzińska. Lithogr. Exemp. dedié aux parents de Chopin.
8. CHOPIN. Lithogr. par Léon Wyczółkowski d'après le portrait de Délacroix.
9. CHOPIN. Copie d'après le portrait d'Ary Scheffer.
10. CHOPIN par Jacques Tatarkiewicz. Marbre de 1850.
11. CHOPIN sur son lit de mort par Kwiatkowski. Dessin au crayon.
12. CHOPIN sur son lit de mort par Kwiatkowski. Aquarelle.
13. CHOPIN. Masque posthume (v. reprod.)
14. LES DERNIERS MOMENTS DE LA VIE DE CHOPIN. Peinture sur bois repres. Fr. Chopin; sa soeur Louise; Princesse Marcelline Czartoryska; Adalbert Grzymała et l'Auteur du tableau.
15. LES PARENTS DE CHOPIN. Dessin au crayon. Auteur inconnu.
16. CHOPIN JUSTINE, NÈE KRZYŻANOWSKA, mère de Frédéric par Miroszewski.

17. CHOPIN NICOLAS, père de Frédéric par Miroszewski. Toile.
18. JĘDRZEJEWICZ LOUISE, soeur de Frédéric par Miroszewski. Toile.
19. BARCIŃSKA IZABELLE, soeur de Frédéric. par Miroszewski. Toile.
20. CHOPIN EMILIE, soeur de Frédéric. Miniature. Auteur inconnu.
21. ŻYWNY ADALBERT, prof. de piano de Chopin par Miroszewski. Toile.
22. ELSNER JOSEPH, prof. de Chopin. Lithogr. par Joseph Sonntag.
23. ELSNER JOSEPH. Etabl-nt de lithogr. du Comte Alexandre Chodkiewicz.
24. ELSNER JOSEPH. Médaille par Joseph Mainert (fils). Argent.
25. WODZIŃSKA MARIE. Portrait au crayon par elle même.
26. POTOCKA DELPHINE. Miniature. Auteur inconnu.
27. GEORGE SAND, gravée par Calamatta. Paris, 1837.
28. SALON DANS L'APPARTEMENT DES CHOPIN à Varsovie, Palais Krasiński. par Ant. Kolberg. Aquarelle.
29. SALON DANS L'APPARTEMENT DES CHOPIN. Esquisse de Kolberg pour l'aquarelle mentionnée ci-dessus.
30. SALON DE CHOPIN à LA PLACE VENDÓME, № 12 par Kwiatkowski(?) Aquarelle.
31—36. DESSINS, PAR FRÉDÉRIC CHOPIN: trois caricatures; 2 pages d'album de 1821; un paysage.
37. KWIATKOWSKI TEOPHILE. „La Polonaise de Chopin". Aquarelle.
38. CHOPIN et les pianistes contemporains. Lithogr. № 2 „Galerie de la Gazette Musicale".
39. SAND GEORGE. Nature morte. Aquarelle. 1848.

Collection Marie Ciechomska — № № 1, 3, 4, 6, 7, 16—21, 28, 31 — 33.
Collection de la Société de Musique de Varsovie — № № 2, 9, 10, 12, 14, 27, 29, 34, 35, 38.
Collection Léopold Binental — № № 5, 11, 15, 30, 36, 39.
Collection Stanislas Meyer — № 8.
Collection du Musée National — № № 13, 22 — 24.
Direction des Collections d'Art de l'Etat — № 25.
Collection du Musée d'Armée — № 26.
Collection Dominique Witke-Jeżewski — № 37.

MUSIQUE

MANUSCRITS AUTOGR. DE CHOPIN:

40. POLONAISE EN LA BÉMOL MAJEUR, FAITE EN 1821 (déd. à Ad. Żywny).
41. MAZURKA EN LA BÉMOL MAJEUR, OP. 24.
42. GRANDE VALSE BRILLANTE EN LA BÉMOL MAJEUR. OP. 34, № 1.
43. VALSE EN LA BÉMOL MAJEUR. OP. 69, № 1
44. ETUDE EN LA BÉMOL MAJEUR. OP. 25, № 1.
45. ETUDE EN FA MINEUR. OP. 25, № 2.
46. NOCTURNE EN DO DIÈZE MINEUR.
47—57. 11 MÉLODIES sur des paroles de Witwicki et Mickiewicz, DE L'OP. 74.
58. NOCTURNE EN MI BÉMOL MAJEUR, OP. 9.
59. EXERCICES POUR PIANO. (Gammes et passages).

PREMIÈRES EDITIONS:

60. POLONAISE FAITE PAR CHOPIN AGÉ DE 8 ANS—éd. à Varsovie.
61. RONDEAU EN DO MINEUR. OP. 1—éd. à Varsovie chez Brzezina en 1825.
62. RONDEAU A LA MAZUR EN FA MAJEUR, OP. 5 — éd. à Varsovie chez Brzezina.

63. GRANDE POLONAISE BRILLANTE EN MI BÉMOL MAJEUR, OP. 22 — éd chez Schlesinger à Paris. DED. AUTOGR. DE CHOPIN A MARIE WODZIŃSKA.
64. GRANDE VALSE BRILLANTE EN MI BÉMOL MAJEUR, OP. 16 — éd. chez Schlesinger à Paris. DÉD. AUTOGR. DE CHOPIN A MARIE WODZIŃSKA.
65. MANUSCRIT AUTOGR. DE MENDELSSOHN: Canon à trois voix, LA BASSE EST DE CHOPIN.

Société de Musiqne de Varsovie — № № 40 — 42.
Direction des Collections d'Art de l'Etat — № № 43 — 55, 58, 63, 64.
Collection Marie Ciechomska — № № 59, 60, 65.
Collection Roman Ziffer — № № 61, 62.
Collection bar. Léopold Kronenberg — № 56.
Collection Żeleński-Boy — № 57.

LETTRES

LETTRES AUTOGRAPHES DE CHOPIN.

66 — 80. LETTRES A SA FAMILLE: **10/IX 1832**, Paris; **16/VIII 1835**, Carlsbad (l. de Frédéric et de son père); **18/IX 1844**, Nohant (l. de Frédéric et de George Sand); **31/IX 1844**, Nohant; **20/VII 1845**, Nohant; **1/X 1845**, Nohant; **12/XII 1845**, Paris; **11/X 1846**, Nohant; **19/IV 1847**, Paris; **8/VI 1847**, Paris (l. avec enveloppe); Noël **1847**, Paris; **10/II 1848**, Paris; **11/II 1848**, Paris; **25VI 1849**, Paris; **19/VIII 1848** (l. écrite en Angleterre, l'enveloppe timbrée à Paris).

Collection Marie Ciechomska — № № 66 — 79.
Collection Léopold Binental — № 80.

LETTRES A SES AMIS

81 — 93. A JEAN BIALOBLOCKI: fin d'été **1824** où **1825**, Sokolowo; **8/VII 1825**, Varsovie; **27/VII 1825**, Varsovie; **8/IX 1825**, Varsovie; **30/X 1825**, Varsovie; novembre **1825**, Varsovie (ajoutées quelques phrases de Żywny); **24/XII 1825**, Żelazowa Wola; **12/II 1826**, Varsovie; **15/V 1826**, Varsovie; Juin **1826**, Varsovie; **2/XI 1826**, Varsovie; **8/I 1827**, Varsovie; **14/III 1827**, Varsovie.

94 — 96. A JEAN MATUSZYŃSKI: **1825** Szafarnia; **22/XI 1830**, Vienne; Noël **1830**, Vienne.
97. A GUILLAUME KOLBERG: **18/VIII 1826**, Reinertz.
98. A KUMELSKI: **18/IX 1831**, Paris.
99 — 100. A JOSEPH ELSNER: **14/XII 1831**, Paris; **8/XI 1842**, Paris.
101. A THOMAS NIDECKI: **25/I 1833**, Paris.
102 — 108. A JULIEN FONTANA: **1836**, Paris; **2/III 1839**, Marseille; Mars **1839**, Marseille; **25/IX 1839**, Nohant; Novembre **1841**, Nohant; deux cartes de visite.
109. A FÉLIX WODZIŃSKI: **18/VII 1834**, Paris.
110. A LOUIS NORBLIN: Janvier **1848**, Paris.
111. A SOLANGE CLÉSINGER: **30/VI 1848**, Londres.

Archives — № № 81 — 93.
Coll. pr. Wladimir Czetwertyński — № № 94, 95.
Direction des Coll. d'Art de l'Etat — № № 96, 100, 109.
Societé de Musique de Varsovie — № № 97, 101 — 104, 107, 108, 110.
Coll. Ferdinand Hoesick — № 98.
Coll. Léopold Binental — № № 99, 106.
Coll. Julien Tuwim — № 105.
Coll. bar. Léopold Kronenberg — № 111.

LETTRES DE LA FAMILLE DE CHOPIN.

112 — 116. CHOPIN PÈRE, ISABELLE ET LOUISE A FRÉDÉRIC: **27./XI 1831**, Varsovie; **7/XI 1834**, Varsovie; **9/X 1836**, Varsovie (une partie de la lettre est écrite par Barciński); **16/X 1842** Varsovie; **14/IX 1835**, Carlsbad (l'écrite entièrement par Chopin pére).
117 — 122. LA MÈRE DE CHOPIN A FRÉDÉRIC. Aucune de ces lettres ne portent pas de dates; trois ont été écrites en **1837, 1845, 1848.** Toutes étaient envoyées de Varsovie.

123. ANTOINE ET ISABELLE BARCIŃSKI A FRÉDÈRIC. **1844,** Varsovie.

124. LA MÈRE DE CHOPIN ET SES DEUX SOEURS A JULIEN FONTANA. **16/VII 1853,** Varsovie.

Coll. Marie Ciechomska — № № 112 — 124.

Les lettres de Chopin père sont écrites en polonais et en français.

LETTRES DE DIFFÉRENTES PERSONNES A CHOPIN.

125 — 175. La comtesse d'AGOULT M. (2 lettres), n. d.; ARTOT AL. **10/V 1842,** Moscou; BEM JOS., général pol. **5/XII 1835,** Paris; BERLIOZ H. (2 lettres), n. d., Paris; CLÉSINGER A. (2 lettres) n. d., Paris; n. d., Rouen; CLÉSINGER SOLANGE (5 lettres) **1847,** La Châtre; **9/XI 1847,** La Châtre; **1847,** Besançon; s. d., s. l.; **13/V 1849,** Lavardac; DE CUSTINE AL. (2 l-s) s. d., s. l.; prince et pr-sse CZARTORYSKI (invitation), **8/XII 1846;** DELACROIX EUG., (6 l-s), s. d., s. l.; FÉTIS, Janvier **1834,** Paris; FRANCHOMME AUG., s. d., s. l.; C-tesse GAINSBOROUGH, Mai **1848,** s. l.; HALEVY J., s. d., s. l.; HILLER F. (3 l-s), **9/VII 1835,** Berne; **30/V 1836,** Francfort; s. d., s. l.; KALKBRENNER F. (2 l-s), 9-bre, **1842,** Paris; **25/X 1845,** Paris; LIPIŃSKI CH., **26/VIII 1844,** Dresde; LISZT FR., **26/II 1843,** Poznań; MENDELSSOHN F., (avec une inscription de SCHUMANN R.), **28/III 1836,** Leipzig; MEYERBEER J., s. d., Paris; c-te de MORIOLLES **26/XI 1831,** Paris; MOSCHELES IGN., **3/V 1848,** Leipzig; duc et d-sse de NOAILLES, s. d , Paris; d-sse de NOAILLES, s. d., Paris; PÒTOCKA DELPHINE, 1849, s. l.; Pr-ce ANT. RADZIWILL, **4/XI 1829,** Antonin; SAND GEORGE, Juin **1844,** Nohant; SAINTE-BEUVE, s. d., s. l.; SCHUMANN R. **8/IX 1836,** Leipzig; d-sse Sutherland (2 l-s) **11/V 1848,** Stafford House; s. d., Stafford House; WODZIŃSKA MARIE, (3 l-s) septembre **1835,** Dresde; Octobre **1836,** Dresde (avec l'inscr. de sa mere); s. d., s. l.;

lord TORPHICHEN (2 l-s), **14/VII 1848,** Calder House; **25/VIII 1848,** Calder House.

Toutes ces lettres prov. de la coll. Marie Ciechomska, exc. 5, celles de: Berlioz, Delacroix, Liszt, Mendelssohn et Schumann, qui app. à la coll. Léopold Binental.

LETTRES DES ÉLÈVES DE CHOPIN (A CHOPIN)

176 — 190. Pr-cesse de BEAUVAU L. s. d.; pr-sse MARCELINE CZARTORYSKA, **8/X 1847,** Londres; pr-sse CZERNICHEFF EL.; marq-se de DALMATIE; bar-ne D'ESTE; c-sse FURSTENSTEIN A.; GAVARD EL.; Louise De BROGLIE c-sse d'HAUSSONVILLE; Marie KALERGI; C-sse Caroline De LOBAU; Fr. Müller (2 l-s), **14/XI 1841,** Vienne; **21/XII 1841,** Vienne; F. PLANAT DE LAFAY; bar. Ch. De ROTHSCHILD, **1/V 1842;** pr-sse Cath. De SOUTZO.

Toutes ces lettres prov. de la coll. Marie Ciechomska.

LETTRES DE DIFFÉRENTES PERSONNES, A LOUISE JĘDRZEJEWICZ, SOEUR DE CHOPIN

191 — 202. Lettres de GEORGE SAND, écrites ente **1844 — 1849.** 11 lettres s. d., s. l.; la dernière datée **1/IX** Nohant.

203. FR. LISZT **14/XI 1849,** Pilsen.

204. EUG. DÈLACROIX **2/XI 1849,** Paris.

205. JANE STIRLING **25/V 1850,** Paris.

Toutes ces lettres prov. de la coll. Marie Ciechomska.

MÉLANGES

206. EXTRAIT DE MARIAGE DES PARENTS DE CHOPIN **(photographie).**

207. EXTRAIT DE BAPTÊME DE FRÉDÉRIC CHOPIN (photographie).

208—209. LA MAISON NATALE DE CHOPIN, à Żelazowa Wola (photogr. avant et après la reconstruction).

210. MONTRE, OFERTE A VARSOVIE PAR CATALANI A CHOPIN, alors agé de 10 ans.

211. L'ANCIEN TESTAMENT AVEC DEUX SIGNAT. AUTOGR. DE CHOPIN.

212. TRAITÉ D'HARMONIE AVEC SIGNAT. AUTOGR. DE CHOPIN.

213. LE PRIX QUE CHOPIN RECUT AU LICÉE DE VARSOVIE.

214. VERS POUR SOUHAITER LE JOUR DE FÊTE A NICOLAS CHOPIN PAR FRÉDÉRIC ET SES SOEURS. **17/IV 1825.**

215. REQUÊTE PRESENTÉE AU GOUVERNEMENT POLONAIS PAR NICOLAS CHOPIN AU SUJET DE LA SUBVENTION POUR FRÉDÉRIC.

216. LE RAPPORT DE L'ECOLE SUP. DE MUSIQUE DE VARSOVIE ATTESTANT LE GÉNIE MUSICAL DE CHOPIN. **1829.**

217. LE DÉBUT DE CONSTANCE GŁADKOWSKA A L'OPERA — Affiche du Théatre National de Varsovie du **24/VII 1830.**

218. „KURJER WARSZAWSKI" („Le Courrier de Varsovie") du 3/XI 1830, ANNONCANT LE DÉPART DE CHOPIN DE VARSOVIE.

219. PROGRAMMME DU I CONCERT DE CHOPIN A PARIS.

220. ETUDES DE BEETHOVEN, trad. par. F. Fetis, avec une DÉDICACE AUTOGR. DE CHOPIN A ELSNER. **24/VIII 1833,** Paris.

221. „SOYEZ HEUREUSE" — AUTOGR. DE CHOPIN (dest à Marie Wodzińska).

222. „MOJA BIEDA" (MA MISÈRE) — DEUX MOTS ÉCRITS PAR CHOPIN sur une feuille de papier, où il conservait les lettres de Marie Wodzińska.

223. ANNONCE IMPR. DE L'ENTERREMENT DE NICOLAS CHOPIN.

224. AGENDA — CALENDRIER DE CHOPIN DE **1849**. La dernière notice date dn. 3/X — c. à d. 14 jours avant la mort de Chopin.

225. PETITE ENVELOPPE EN SOIE, tirée, de la pochette du calendrier (№ 224) renfermant les cheveux de George Sand.

226. BILLET D'ENTRÉE AU SERVICE FUNÈBRE ET A L'ENTERREMENT DE CHOPIN.

227. PIANO DE CHOPIN, proven. de son dernier appartement, Place Vendôme.

228. LA MAIN DE CHOPIN — moule en plâtre.

229. MÉTRONOME DE CHOPIN.

230. CHAISE-TABOURET DE CHOPIN.

231. TABATIÈRE, ORNÉE D'UNE IMAGE, FAITE AVEC LES CHEVEUX DE CHOPIN par sa soeur Louise.

232. PETIT PAYSAGE fait avec les cheveux de tous les membre de la famille Chopin par Louise.

233. LA DERNIÈRE MONTRE DE CHOPIN.

234. CUILLER, FOURCHETTE ET PETITE CUILLER (arg.) DE CHOPIN, avec son monogramme.

235. PROGRAMME DU CONCERT de Liszt AVEC LE CONCOURS DE CHOPIN. 9/IV 1836.

236—237. DEUX CARTES DE VISITE DE CHOPIN.

238. CARTE DE VISITE DE Mme LOUISE JĘDRZEJEWICZ, soeur de Chopin.

239. CHAPELET OFFERT PAR GEORGE SAND A LA MERÊ DE CHOPIN.

240. PHOTOGRAPHIE (daguerréotype) DE LOUISE JĘDRZEJEWICZ.

241. ANNONCE DE LA MESSE FUNÈBRE, POUR LE RÉPOS D'AME DE LOUISE JĘDRZEJEWICZ.

242. SOUHAITS DES ÉLÈVES DE NICOLAS CHOPIN le jour de sa fête 6/XII 1816.

FRYDERYKA CHO

243. VERS, écrits par les éléves du Licée de Varsovie, A NICOLAS CHOPIN. 12/XII 1823.

244. VERS pour souhaiter le jour de fête PAR LOUISE CHOPIN, ENFANT.

245.—248. TROIS VERS PAR ÉMILIE petite SOEUR DE CHOPIN à son père; un vers, par Emilie à sa soeur Louise.

Coll. Marie Ciechomska — № № 210, 213, 214, 222—225, 231, 233, 234, 236 — 238, 240 — 248.
Societé de Musique de Versovie — № № 211, 212, 228, 229, 232, 239.
Archives — № 215.
Archives de l'Instr. Publ. — № 216.
Bibl, des Théatres mun. — № 217.
Bibl. Comte Zamoyski — № 218.
Coll. Leopold Binental — № № 219, 226.
Musée National — № № 220, 227, 230.
Direction des coll. d'Art de l'Etat — № 221.
Coll. Rich. Minchejmer — № 235.

249. LIVRES, CONCERNANT LA VIE ET L'ART DE CHOPIN, PUBLIÉS en polonais, en français, en allemand, en anglais, en italien, en russe etc., DEPUIS LA PREMIÈRE BIOGRAPIE DE CHOPIN PAR FR. LISZT JUSQU'A L'AN 1932.

APPENDICE

250. LETTRE DE JOSEPH ELSNER A CHOPIN. 14/IX 1834, Varsovie.

251. ALBUM DE CHOPIN, renfermant entre autres le MANUSCRIT AUTOGR. DE „MÉMOIRES DE STUTTGART" écr. en 1831, aprés la prise de Varsovie par les russes.

Direction des coll. d'Art de l'Etat — № 250.
Coll. Comte Zdz. Grocholski — № 251.

57

KATALOG

I WYSTAWY DOKUMENTÓW I PAMIĄTEK CHOPINOWSKICH

ZORGANIZOWANEJ PRZEZ

WARSZAWSKIE TOWARZYSTWO MUZYCZNE
I
MUZEUM NARODOWE W WARSZAWIE

MARZEC — KWIECIEŃ 1932

CATALOGUE

DE LA

I EXPOSITION DES DOC
ET DES SOUVENIRS DE

ORGANISÉE PAR

LA SOCIÉTÉ DE MUSIQUE DE
ET
LE MUSÉE NATIONAL A

MARS — AVRIL 1932

